

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6344982>

Fazliddin Djalilov Rahmatulloevich

"Samarkand International School" xususiy maktabi bosh direktori
Tadbirkorlik asoslari

Annontatsiya: *Bozor munosabatlari sharoitida iqtisodiyotni rivojlantirishning asosiy omillaridan biri kichik biznes va tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishdir.*

Kalit soʻz: *Binobarin, mohiyat, rivojlanish, G'arb*

Xoʻsh, «tadbirkor», «tadbirkorlik» tushunchalari qanday mazmunga ega va nimani anglatadi?

Binobarin, tadbirkorlik faoliyati tizimining alohida tahlili dastlab G'arbda boshlangan bo'lsa-da, uning mohiyati va rivojlanishiga taalluqli ko'p qirrali bilimlar Sharqda tarkib topib, so'ngra G'arbda ilgari surilganiga yuqorida zikr etilgan dalillar guvohlik beradi. Ayniqsa, ular bu yo'nalishda shakllangan va hayotda o'z o'rniga ega bo'lgan ta'limotlarda o'z ifodasini topgan. Xususan, 3 ming yillik tarixga ega Zardushtiylik ta'limotining asosi bo'lmish "Avestoda"da musulmon olamining allomalari ta'limotlari, jumladan, "Naqshbandiya", "Yassaviya", "Kubroiya" ta'limotlarida mujassamlangan.

Ayniqsa, bu jihatdan "Naqshbandiya" ta'limotining ildizlari chuqur mazmunga ega. "Naqshbandiya"ning "Dil bo' yoru, <last ba kor", ya'ni "diling Alloxda, qo'ling mehnatda bo'lsin", degan ta'limot asoschisi Xoja Baxouddin

Naqshbandiy kimxobga naqsh bog'lashda tadbirkorlik mahoratini namoyish etib, halo) mehnat bilan yashash zarurligini ibrat qilib ko'rsatgan³. Ayrim manbalar uning mato to'qiydigan do'konlari borligiga ham ishora qiladi⁴

Ku'rinib turib, Bahuuddin Naqshbandiy mashhur G'arb iqtisodchi olimi xususan, Vilyam Pettidan 400 yil muqaddam mehnat insonlarning yashash manbai ekanligini chuqur anglagan va amalda o'z faoliyati doirasida isbot etgan. Ammo Vilyam Pettining "Boylarning otasi mehnat, onasi esa yerdir" degan ta'limoti jahon iqtisodiy nazariyasi fanidayangi bosqich sifatida e'tirof etilgani holda, Naqshbandiyaning undan avvalroq hamda chuqur iqtisodiy va ma'naviy mazmunga ega bo'lgan yuqorida qayd etilgan ta'limoti hozirgacha na G'arb va na mahalliy iqtisodiy adabiyotlarida munosib o'rin egallamagan.

Buyuk sarkarda Amir Temur mamlakat osoyishtalgini va mo'liklikka erishish mumkinligini chuqur idrok etgan va uning tamoyillari mashhur "Temur tuzuklari" asarida aniq bir tizimga keltirilgan bo'lib, unga ko'ra: "... mardlik va shijoat sohibi, a'zmi qat'iy, tadbirkor va xushyor bir kishi ming

- minglab, tadbirsiz, loqayd kishilardan yaxshidur" ⁵, - degan xulosani ilgari surgan.

Ta'kidlash joizki, Amir Temur nafaqat tinchlik davrida, balki urush holati jarayonida ham tadbirkorlik faoliyatini yuqori darajaga ko'targan va bu yo'nalishda amaliy ishlarni ham ro'yobga chiqargan. Ma'lumotlarga ko'ra, harbiy yurish chog'larida qo'shin ehtiyojlarini ta'minlaydigan turli xii kasbga, ega tadbirkorlarni olib yurilgan va ularning muayyan qismi 3,5,7 yillik, deb nomlangan va oxirgi Xitoyga qarshi harbiy yurishlari paytida dehqonchilik bilan mashg'ul bo'lib, qo'shinni oziq-ovqat bilan ta'minlab turgan. Mahalliy aholini bunday og'ir vazifani bajarishda qo'llab-quvvatlab, talon-tarojliklardan muhofaza etishgan.

Hattoki, Amir Temur urush holatida turgan paytida ham bunyodkorlik ishlarini davom ettirgan ekan. Ma'lumotlarga qaraganda, 1401-yili Amir Temur navbatdagi harbiy yurishlaridan birida Qarobog' (hozirgi Qoraboh-Ozarbayjon)da qishlagan chog'ida mintaqa uchun nihoyatda zarur bo'lgan Nahri Barrios nomi berilgan kanalni bir oy ichida bitiri b⁶, suv keltirgani obodonchilik va tadbirkorlikka asos solgan bo'lib, hozirgacha uning sahovatidan u yerliklar bahramand bo'lmoqdalar.

Ammo, qadim zamonlardan Markaziy Osiyo mintaqasida gurkirab yuksalib kelgan tadbirkorlik faoliyati chor istilosi davrida, mahalliy bozorni metropoliyadan keltirilgan oziq-ovqat va sanoat mollari egallashi munosabati bilan deyarli so'na boshlagan va mahalliy aholi turmush sharoitining pasayishi va o'ta qashshoqlashishiga olib kelgan. Oktyabr inqilobidan so'ng qayd etilganidek, yirik ishlab chiqarishga ustuvorlik berilishi O'zbekistonda ham kichik tadbirkorlik faoliyatining yemirilishiga olib keldi va vaziyatni yanada murakkablashtiradi. Bu sohada 1927- yilda 118 ming kishi band bo'lgan bo'lsa, 1932-yilga kelib, u 60 ming kishidan iborat bo'ldi.

XIX-XX asrlar chegaralarida tadbirkorlik institutining ahamiyati va rolini ko'pchilik anglay boshladi. Fransuz iqtisodchisi Andre Marshall (1907-1968 yy.) birinchi bo'lib ishlab chiqarishning uchta omiliga (yer, kapital, mehnat) to'rtinchi tashkillashtirish omilini qo'shdi. Shu vaqtdan boshlab, tadbirkorlik tushunchasi va shu sohada olib boriladigan ishlar ko'lami kengayib bormoqda.

Amerikalik iqtisodchi J.B. Klark (1847-1938) J.B. Seyning «uchlik formulasiga» bir oz o'zgartirish kiritdi. Uning fikricha, ishlab chiqarishda doim to'rt omil ishtirok etadi:

- 1) kapital;
- 2) ishlab chiqarish vositalari va yer;
- 3) tadbirkorlik faoliyati;
- 4) ishchining mehnati.

